

'Loongolf schaadt positie economie', 'Economische terugval tekent zich af.' 'Concurrentiepositie ten opzichte van andere Eurolanden verslechtert.' 'Kok wantrouwt inflatiecijfers Zalm.' 'Zorgsector vol onvrede en verwarring.' 'Sterke daling van aantal studenten verpleegkunde.' Het is een selectie uit de kranten van 18 mei jongstleden.

Nederland staat weer even met beide benen op de grond.

Paarse rups kan geen vlinder worden

1. Inleiding: de economie verliest snel vaart

In diezelfde week van 18 mei waarschuwde de president van De Nederlandsche Bank Wellink in de Tweede Kamer voor een oplopende inflatie in Nederland. De cijfers over april liegen er niet om: 5,3 procent. Natuurlijk, benzineprijzen en voedselprijzen (mkz-crisis) zijn op dit moment even buitensporig hoog. Ook is de BTW per 1 januari 2001 verhoogd. Dat vertekent het beeld. Toch is Wellink er niet gerust op. De prijsstijging zou wel eens stabiel rond de 3 à 4% procent kunnen zijn, en dat is hoog. Dat is vooral ook hoog omdat het aanzet tot harde CAO-onderhandelingen, ook bij een geschoonde index. Om er netto op vooruit te gaan, zijn hoge percentages loonsverhoging nodig. Ook dat zien we zich aftekenen: 4 à 5% of meer procent loonkostenstijging is eerder regel dan uitzondering. Dat keert terug in de prijzen en schaadt daarmee de concurrentiepositie. In de indexen is Nederland inmiddels duidelijk terugggevallen. De vertraging zet inmiddels in: er is sprake van een terugvallende groei van de export en binnenlandse bestedingen. In het laatste kwartaal van vorig jaar kwam de groei nog uit op 2,8% en de drie maanden daarvoor op 3,5%. Nu bedraagt zij 2%. Premier Kok heeft inmiddels aan minister Zalm (Financiën) opheldering gevraagd over de inflatie en de loonstijgingen.

Juist nu het risico van inflatie, loon- en prijsopdrijving en een afzwakking van de concurrentiepositie van Nederland in Europa zijn schaduwen vooruitwerpt, is het kabinet bezig met het wegwerken van de knelpunten voor het personeel in de collectieve sector waar veel onvrede is. Het kabinet heeft tijdens de voorbereiding van de Voorjaarsnota zo'n 3,5 miljard uitgetrokken voor onder meer de arbeidsvoorwaarden in de zorg en het onderwijs, omdat de ijklijn voor arbeidsvoorwaarden, in 1998, te laag was geraamd.

In delen van de collectieve sector worden CAO's gesloten die voor 2002 voorzien in een loonstijging van 5,2%. Met deze percentages en deze financiële impuls hoopte het kabinet aan de problemen in de sector tegemoet te komen en acties voor meer loon te voorkomen. Dat laatste is niet (volledig) gelukt. Huisartsen en

verpleegkundigen staakten voor betere overeenkomsten met verzekeraars en tandartsen zijn ontevreden. Afgezien van de vraag of elke looneis reëel is, staat wel vast dat de zorgsector met een imago probleem kampt. Dat kan geïllustreerd worden met recente berichten dat bijvoorbeeld het aantal studenten dat dit studiejaar met de opleiding verpleegkunde begon, is gedaald met 16%. Dezelfde problemen doen zich voor in het onderwijs.

De vraag die zich aandient, is of deze zorgwekkende ontwikkelingen vooral samenhangen met de internationale afkoeling van de economie (de Verenigde Staten) of dat het signalen zijn dat het nationale beleid herzien moet worden. Vraag is ook of dat niet eerder had moeten gebeuren en er eerder wissels omgezet hadden kunnen en moeten worden. Regeren is immers vooruitzien.

2. Regeren is vooruitzien

Van verjubelen...

De jaren negentig boden de aanblik van een voorspoedig Nederland. De zwaar bevochten keuzen van de kabinetten-Lubbers, tegen de wind in, waren iets van de tachtiger jaren. De bocht was genomen: tijdig, niet zonder verzet en haperingen, maar per saldo met visie. Landen die achterbleven (Duitsland bijvoorbeeld) hebben nog steeds te kampen met de gevolgen van een terughoudende politiek. Nederland verzette bakens. Gaandeweg was er succes. De werkgelegenheid en productiviteit groeiden. Partijen die zich in de jaren tachtig verzetten tegen het herstelbeleid draaiden langzaam maar zeker bij. 'Verjubelen van overheidsgeld', opponeerde de heer Kok, fractievoorzitter van de PvdA, toen het kabinet Lubbers II een lastenverlichting van ca. 5 miljard realiseerde. Nu, begin 2000, zien we een kabinet dat meer lastenverlichting verschafte dan voorgaande kabinetten. In totaal meer dan 20 miljard in de afgelopen 7 jaar.

via een gouden formule...

Die lastenverlichting bleek een goede formule te zijn. Lubbers had dat goed gezien: verlaag de lasten, dan kunnen de bonden de looneisen laag houden. Lage looneisen betekent meer ruimte voor bedrijven om te investeren. Ja, en dan is één plus één echt twee! Want meer investeringen betekenen meer vraag naar arbeid. Dat betekent weer dat het beroep op de sociale zekerheid minder wordt. Minder uitkeringen (bijstand, WW) loopt uit op minder collectieve uitgaven.

De overheid en de fondsen hielden gaandeweg wat geld over. Daarnaast kwamen er meer inkomsten, want er gingen meer mensen aan de slag. Zij betaalden premies en belastingen. Zo ontstond er weer ruimte voor zowel het terugdringen van het financieringstekort als voor lastenverlichting. Dat leidde weer

Tijdens het lijsttrekkersdebat wees De Hoop Scheffer al op die groeiende problemen op de arbeidsmarkt; op het risico van looninflatie en het achterblijven van de aantrekkelijkheid van de zorgsector. Nu, drie belangrijke jaren later (!), zegt de minister-president precies hetzelfde.

tot loonmatiging etc. Een goede formule, die haar vertaling kreeg in de modellen van het Centraal Planbureau (CPB). Die modellen disciplineerden op hun beurt weer de politiek. Immers, geen politieke partij durft het aan de doorrekening door het CPB van het verkiezingsprogramma over te slaan. En dit bureau kijkt nu eenmaal of het beleid wel in de succesformule past. En zo wordt duidelijk waarom de kabinetten-Kok economisch gezien succesvol konden zijn. Het beleid van lastenverlichting om de economie aan te moedigen, werd door minister-president Kok overgenomen en uiteindelijk vastgelegd in de Zalmnorm. De extra inkomsten die binnenkomen omdat er meer mensen gaan werken, gaan naar staatsschuld (financieringstekort) en naar lastenverlichting. Die groeiende groep van werkende mensen is de eerste long van het succes geweest; ook in economische zin. Mensen kregen meer koopkracht en het geld rolde. De middelen die overschoten, omdat er minder beroep wordt gedaan op uitkeringen (een tweede long van het succes), konden geïnvesteerd worden in de publieke sector (zorg en onderwijs). Zo kon het kabinet met de groei beide doen: lasten verlichten en meer investeren. *Never change a winning concept*, zo moet het kabinet gedacht hebben.

...naar een verstoring van het beeld

Aan het einde van de jaren negentig werd de arbeidsmarkt krap. Aanvankelijk zijn de effecten daarvan natuurlijk positief. Meer werkenden, meer overheidsinkomsten. Minder werklozen, minder onkosten en minder overheidsuitgaven. De longen functioneerden prima. Het kabinet dankt er voor een groot deel het succes aan. Maar gaandeweg kwam er zuurstofgebrek. Midden jaren negentig kwamen de eerste signalen. Het CDA waarschuwde in de campagne van 1998 al voor algemene lastenverlichting in een krappere wordende arbeidsmarkt. Tijdens het lijsttrekkersdebat wees De Hoop Scheffer al op die groeiende problemen op de arbeidsmarkt; op het risico van looninflatie en het achterblijven van de aantrekkelijkheid van de zorgsector. Nu, drie belangrijke jaren later (!), zegt de minister-president precies hetzelfde: "De extreme arbeidskrapte is een factor bij uitstek voor het vliegwiel van hoger loon vragen en krijgen, waardoor de prijzen weer stijgen. Door deze haasje-over-ontwikkeling verspelen we een deel van onze voorsprong ten opzichte van andere landen" Daarmee krijgt het CDA (helaas) gelijk.

Niet alleen vanuit de fractie van het CDA is er eerder op gewezen. In zijn belastingadvies van eind '99 illustreert het Wetenschappelijk Instituut voor het CDA dat de lastenverlichting van het kabinet volgens de cijfers van het CPB meer vraag naar arbeidskrachten oplevert. Het aanbod van werknemers blijft daar volgens diezelfde cijfers van het CPB bij achter. Duidelijker kan het bijna niet: lastenverlichting verscherpt de problemen op de arbeidsmarkt. Opnieuw stelden het CDA en het WI dat het verstandig zou zijn om terughoudend te zijn

Als er ooit al een reden is geweest om te spreken over het verjubelen van overheidsgeld, is het wel de afgelopen jaren.

met lastenverlichting, en als het dan toch moet – als smeerolie voor nieuwe belastingplannen - dat het dan meer dan ooit noodzakelijk is via een gerichte lastenverlichting de druk te kanaliseren en weg te nemen van de krappe arbeidsmarkt. Dat is nadien in allerlei toonaarden herhaald. Herijk het zorgstelsel! Maak het werken daar aantrekkelijker. Doe meer aan beperking van de instroom van de WAO! Bouw armoedevallen gericht en rechtvaardig af! Het WI wijdde zijn studiereeks 'Het wachten moe' helemaal aan dit thema. Echt serieus werd het CDA tot nu toe niet genomen. Ondertussen kantelden belangrijke macro-economische gegevens.

Minder arbeidsaanbod en ...

De cijfers gaven aan dat het extra arbeidsaanbod ging haperen. De eerste long kreeg zuurstofgebrek. De haperingen hadden tot de conclusie moeten leiden dat lastenverlichting niet meer tot loonmatigingen zou leiden. Nut en noodzaak hadden heroverwogen moeten worden, vooral ook omdat de extra koopkrachtimpuls de toch al groeiende economie nog eens een behoorlijke duw in de rug geeft.² Er komt nog meer ruimte voor consumptie en de bedrijven draaien op volle toeren. In een krappere wordende arbeidsmarkt leidt dat al snel tot oververhitting. Bedrijven op zoek naar getalenteerd personeel bieden tegen elkaar op via loonsverhogingen en secundaire arbeidsvoorwaarden (de auto van de zaak, bonussen, extra periodiek etc.). In een situatie van een krappe arbeidsmarkt leidt lastenverlichting niet tot loonmatiging maar – indirect via de bestedingsimpuls - al snel tot loonstijgingen en daarmee tot een hogere inflatie.¹ De arbeidsinkomensquote in ons land stijgt weer.

Inflatiecijfers geven inmiddels het boven geschetste beeld te zien (5,3% met al gauw een structurele component van meer dan 3%)

De situatie doet denken aan die van begin jaren zeventig in Nederland. Ook toen was er een krappe arbeidsmarkt, een fase van stevige loonsverhogingen, een teruglopende concurrentiepositie etc. Windmuller en De Galan schrijven over die tijd: 'Oorzaken voor de sterke loonstijging waren vooral de krappe arbeidsmarkt, de prijsstijging en de toenemende pressie van de vakbonden bij de loononderhandelingen. De weerstand tegen de loonstijging was aanvankelijk bij de werkgevers gering, mede omdat zij in de winstinkomens en in de prijsafwenteling voldoende ruimte zagen.'¹ Het duurt tot anno mei 2001 voordat de minister-president zich hierover uitspreekt. Al die tijd is men doorgegaan met het beleid van forse algemene lastenverlichting. Als er ooit al een reden is geweest om te spreken over het verjubelen van overheidsgeld, is het wel de afgelopen jaren.

...minder uitgavenbesparingen..

Dan is er een tweede long: die van de uitgavenbesparingen. Een vermindering

van het beroep op de sociale zekerheid (bijstand, werkloosheidsfonds) betekent dat er ruimte voor het kabinet is ontstaan voor uitgavenverruiming elders. Het geld ging met name naar de zorg. Maar tegenover de besparingen staan ook extra uitgaven. De hoge vlucht van met name (winstafhankelijke) bonussen – en sinds enige jaren de lonen – in delen van de marktsector leidt ertoe dat de publieke sector teveel moet wedstrijschaatsen met handen op de rug. Scholen en zorginstellingen kunnen niet opbieden tegen met name de extra's (carrière-kansen, bonussen, auto van de zaak) die bedrijven in petto hebben en hier en daar ook niet tegen de lonen die het bedrijfsleven biedt. De commissie-Van Rijn heeft knelpunten gesignaleerd. De wervingskracht van zorginstellingen en andere non-profit-instellingen (in de collectieve sector) neemt nog verder af als gevolg van wachtlijsten, werkdruk en daarmee het relatief slechte imago. De collectieve zorg en onderwijs zijn al met al teveel stiefkind geworden in de afgelopen zeven vette jaren.

Het kabinet heeft immers de marktsector gestimuleerd, tot op of over de grens van oververhitting. Diezelfde marktsector is vervolgens wel gaan fungeren als een referentiepunt voor de collectieve sector.⁵ Daarmee dreigt een spiraal van looneisen en prijsopdrijving. De werknemers vergelijken hun arbeidsvoorwaarden met onder meer de snel stijgende lonen in de marktsector. Onvrede over werkdruk ontaardt zich al snel via looneisen. Die onvrede krijgt nog voeding omdat er veel miljarden beschikbaar lijken vanwege de inkomstenmeevallers.

In een situatie van een krappe arbeidsmarkt leidt lastenverlichting niet tot loonmatiging maar – indirect via de bestedingsimpuls – al snel tot loonstijgingen en daarmee tot een hogere inflatie.

Het kabinet heeft uiteindelijk toch nog zo'n 8 miljard in deze kabinetsperiode uitgetrokken voor extra uitgaven. De helft bestaat uit een autonome stijging van het uitgavenkader, een kwart uit onderbesteding en een kwart op last van het volgende kabinet. Het is echter de vraag of dat voldoende is om het achterstallige onderhoud weg te werken en de capaciteit in de collectieve sector te verbeteren. Opnieuw dreigt tijdens de formatie in 2002 het uitgavenkader voor het volgende kabinet bijgesteld te moeten worden, net als dat in 1998 gebeurde met 4 miljard. Daar bovenop komt de 2 miljard die al op de lat staat.

Ondertussen moeten we ons er rekenschap van geven dat – gegeven de krappe arbeidsmarkt – de tweede long (uitgavenbesparingen vanwege het geringere beroep op de sociale fondsen en de bijstand) minder krachtig is geworden, terwijl de kosten van de zorg (vergrijzing) zullen blijven stijgen. Dat maakt het des te noodzakelijker om een offensief beleid te voeren in termen van a) de reductie van de staatsschuld, zodat er minder aan rentelasten betaald hoeft te worden als de vergrijzing inzet; b) de reorganisatie van de zorg en onderwijs en c) een gericht arbeidsmarktbeleid.

Resumerend: het CDA heeft voor het bovenstaande scenario vaak gewaarschuwd. Het kabinet heeft die waarschuwingen niet serieus genomen en wordt nu met de neus op de feiten gedrukt. Het CDA heeft overigens niet alleen gewaarschuwd, maar ook aangegeven hoe de longen weer zuurstof en de publieke sector weer een impuls kan worden gegeven. Het richt zich daarbij meer specifiek op:

- een nieuwe effectieve macro-economische norm die aangepast is aan de tijden waarin we een begrotingsoverschot hebben (paragraaf 3)
- een inhaalslag in de collectieve sector: in termen van geld en organisatie. Die sector moet weer aantrekkelijk worden voor mensen en goede diensten leveren (paragraaf 4);
- een flankerend arbeidsmarktbeleid, gericht op het bestrijden van schaarste (paragraaf 5).

3. Nieuw macro-economisch beleid

Het kabinet is momenteel uit partijpolitieke overwegingen niet in staat de Zalmnorm aan te passen. Reputaties zijn ermee gemoeid. Daarom kunnen het kabinet en de PvdA er geen afstand van doen, terwijl dat eigenlijk al veel eerder had moeten. De PvdA erkent dat, maar kiest voor het instandhouden van het kabinet. Het kabinet kan de wissels onvoldoende omzetten, terwijl de omstandigheden razendsnel aan het veranderen zijn.

De publieke sector is al met al teveel stiefkind geworden in de afgelopen zeven vette jaren.

Om die reden had het kabinet meer op de evenwichtige ontwikkeling van de markt- en collectieve sector moeten letten. Bovenberg merkt terecht op dat de inkomensmeevallers gebruikt hadden moeten worden voor het aflossen van de staatsschuld en niet voor algemene lastenverlichting. "Dan had het begrotingsbeleid de druk op de arbeidsmarkt niet verzaamd." De algemene lastenverlichting heeft zich indirect weer gekeerd tegen sociale doeleinden. Zorg en onderwijs zijn achtergebleven, is het niet in termen van reële salarissen dan in elk geval qua werkomstandigheden, inflexibiliteit en reputatie (zie boven). Er is met andere woorden dringend behoefte aan een alternatief voor de doorgeschooten lastenverlichting in het regeerakkoord van Paars II, die samenhangt met de politieke afspraak om inkomstenmeevallers voor de helft te besteden aan lastenverlichting. Dat deel van de Zalmnorm heeft het CDA nooit aangesproken: wel de scheiding tussen inkomsten en uitgaven in het begrotingsbeleid.

Er is behoefte aan een alternatief waarin a) prioriteit wordt gegeven aan het aflossen van de staatsschuld boven lastenverlichting om zo op termijn de zorg betaalbaar te houden en de economie niet te oververhitten en waarin b) een afweging plaatsvindt of bij een (beduidend) hogere dan veronderstelde economische groei de extra inkomstenmeevallers niet moeten worden aangewend voor

investerings in de materiële en immateriële infrastructuur van ons land: in wegen, openbaar vervoer, wetenschappelijk onderzoek en informatie- en communicatietechnologie en in zorg en onderwijs of andere maatschappelijke doelen. Investerings kunnen op hun beurt zorgen voor groei en verder ruimte scheppen voor het toekomstig begrotingsbeleid.⁸ Met de zogenaamde Balkenendenorm preludeert het CDA al enige jaren op zo'n veel beleidsmatiger, maar solide begrotingsnorm. De PvdA onderkent dat inmiddels en schuift in die richting op: erg laat en bovendien wil zij die norm pas in 2002, omdat de coalitie anders onder spanning komt te staan.

4. Inhaalslag in publieke sector

Financieel investeren in zorg en onderwijs

Het is nodig om te investeren in de collectieve sector. Natuurlijk, het kabinet heeft miljarden extra uitgetrokken voor de zorg en het onderwijs. Maar aan de orde is niet alleen de simpele vraag hoeveel miljard men heeft uitgetrokken. Dat is een veel te geïsoleerde benadering. Aan de orde is ook en vooral of het genoeg was om de achterstelling te compenseren en om op de arbeidsmarkt de concurrentie aan te gaan met bedrijven (niet alleen of zelfs overwegend in termen van salaris, maar vooral in termen van werkdruk, functiedifferentiatie, loopbaanperspectieven etc.).

Problemen zijn zeker taai en niet alles valt in één keer op te lossen, maar feit is wel dat met de achterstand emoties en rechten zijn gemoeid. Jonge kinderen die niet naar een *intensive care* afdeling kunnen omdat de capaciteit er niet is. Mensen met ernstige aandoeningen die maandenlang op een wachtlijst staan. Aan bed gebonden ouderen die in plaats van om 7 uur al om 5 uur 's morgens gewassen moeten worden, omdat er niet voldoende personeel is. Verpleegkundigen die zien dat deze mensen uit hun dag- en nachtritme zijn gehaald en nauwelijks meer slapen, onrustig zijn. Kinderen die naar huis worden gestuurd, omdat er geen leerkrachten zijn. Om meer middelen op de begroting vrij te maken voor onderwijs en zorg zullen zo nodig prioriteiten moeten worden gesteld en kan herschikken onontkoombaar zijn. Dat is nooit populair en kan gemakkelijk spanningen veroorzaken, maar regeren is meer dan het uitdelen van geld dat vanzelf binnenkomt (inkomstengroei vanwege meer belastingen en premies). Nog beter is het echter om, waar dat verantwoord kan, verantwoordelijkheden en afwegingen weer terug te geven aan burgers, zodat zijzelf prioriteiten kunnen stellen en voor voorzieningen kunnen betalen. Dat vraagt om structurele hervormingen.

Het kabinet heeft de marktsector gestimuleerd, tot op of over de grens van oververhitting.

Maar vooral structurele hervormingen zijn nodig in ..

Juist structurele hervormingen zijn te weinig opgepakt in de afgelopen jaren. Het kabinet heeft teveel voor zich uitgeschoven en heeft te geïsoleerd geopeerd en lijkt er te zeer van uitgegaan te zijn dat de patronen van de jaren negentig niet zouden veranderen (zie boven).

...de zorg en ...

In de gezondheidszorg zijn er nog veel te veel wachtlijsten en achterstanden. De sector is sterk door de centrale sturing onder druk komen te staan. Extra investeringen zijn er geweest maar die hebben niet in de pas gelopen met de vergrijzing en de extra vraag naar zorg. Daarom heeft het CDA al tijdig gesteld dat het verzekeringskarakter hersteld zou moeten worden, zodat de dienstverlening toereikend zou zijn. Op die manier zijn overbelasting, wachtlijsten, en het fenomeen dat welgestelden via privé-klinieken en buitenlandse instellingen wél en minder bemiddelden niet kunnen zorgen voor een snelle behandeling, te vermijden. Het CDA presenteerde zijn plannen voor structurele hervormingen al bijna 3 jaar geleden. Er waren de discussienotitie *Naar meer menselijke maat* van de CDA-Tweede Kamerfractie (1999), het rapport *Nieuwe regie in de zorg* van het WI (2000) en het themanummer *Goede zorg ontketenen* van Christen Democratische Verkenningen (2000).

Bij dat alles speelt meer dan stelsels en bekostigingstechnieken, dan discussies over de fiscalisering van de solidariteit, dan de vraag of de premies inkomensafhankelijk moeten worden vastgesteld en of regionale zorgkantoren behouden moeten worden of verdwijnen. Waar een stelselherziening ook toe kan leiden, is een bedrijfsorganisatie met daarbij behorende arbeidsverhoudingen die marktconform zijn en waarin verpleegkundigen bijvoorbeeld tijd hebben voor de patiënt, waarin aandacht is voor de mens achter de aandoening. Juist daarin schiet een stelsel tekort dat op een bureaucratische manier, *top down*, door de *stopwatch* en arbeidsscheiding, tot schijn-doelmatigheid wordt geforceerd.

... het onderwijs

In het onderwijs is de afgelopen periode wel een aantal beleidsmatige veranderingen ingezet. Te wijzen valt op de nieuwe opzet die de tweede fase in het voortgezet onderwijs heeft gekregen. Het beleid van bestuurlijke schaalvergroting gecombineerd met kleine scholen is voortgezet. Echt vernieuwend was dit laatste niet: het lag al besloten in het regeerakkoord van Lubbers III. Wat echter ontbroken heeft is een doortastend beleid voor de mensen die in het onderwijsveld zelf werken. Er is veel geroepen dat het onderwijs zelfstandiger moet zijn. De school als organisatie zou veel meer zelf het onderwijs moeten kunnen inrichten. Zij zijn de professionals. Zij staan het dichtst bij de leerlingen. Zij hebben er de opleiding voor. Zij hebben hart voor de zaak. De commissie-Van Es

Opnieuw dreigt tijdens de formatie in 2002 het uitgavenkader voor het volgende kabinet bijgesteld te moeten worden, net als dat in 1998 gebeurde met 4 miljard.

hield midden jaren negentig een pleidooi voor meer functiedifferentiatie en doorgroeimogelijkheden in het onderwijs. Het WI voor het CDA hield al in 1989⁹ eenzelfde uitgewerkt pleidooi. Dat is nog steeds actueel. Na 7 jaar paars zijn er straks, jawel zowaar plannen.. en bouwstenennotities, maar het beleid is te mager gebleven.. .

5. Een gericht arbeidsmarktbeleid via.....

De problemen op de arbeidsmarkt liegen er niet om. Ouders zijn bekend met de problemen op scholen. Verpleegkundigen met de extra druk die op hen is komen te liggen. Maar ook bedrijven weten inmiddels van krapte mee te praten. Reden dus voor een actief arbeidsmarktbeleid. Het kabinet heeft hier niet stil gezeten. Gewezen is al op de (van CDA zijde overigens omstreden) arbeidskorting, de te geringe investeringen in kinderopvang, de fiscale maatregelen om oudere werknemers langer te laten doorwerken. Toch had het op een aantal punten slagvaardiger, anders en steviger gemoeten. Achtereenvolgens komen aan de orde het beleid rond de WAO, de bestrijding van armoedevallen, de combinatie van arbeid en zorg en het migratiebeleid.

5. 1 een preventief arbeidsongeschiktheidsbeleid....

Teveel mensen komen terecht in de WAO. Het gaat om bijna een miljoen mensen. Reden waarom het CDA sinds 1998 bepleit om de Ziektewetperiode uit te breiden en de werkgever en werknemer te stimuleren en te verplichten om mensen die gaandeweg mentaal in de problemen komen bij de hand te nemen en passend werk te geven. De inzet van het CDA kwam terug in de voorstellen die (door de fractie) in april 2000 samen met de VVD zijn gedaan. De PvdA ging er niet in mee. Het kabinet nam de hoofdlijnen niet over, maar besloot uiteindelijk tot het instellen van een werkgroep: de commissie-Donner. Verder is het kabinet niet gekomen, terwijl het magische getal van 1 miljoen mensen in de WAO zich aftekent. (Tijdens Kok I zijn overigens wel premiedifferentiatie en marktwerking in de verzekering geïntroduceerd.) Het beleid ter zake is overigens niet zozeer een kwestie van bij wijze van spreken de arbeidsongeschikten opnieuw keuren, herbeoordelen en aan reïntegratie werken. Het is vooral een kwestie van preventief beleid. De baan voor het leven zit er niet meer in. Mensen moeten flexibel blijven en hun vaardigheden telkens bijspijkeren. Ondertussen vraagt de bestaande baan vaak veel energie en tijd. Die tijd wordt niet zelden gestoken in bedrijfs- of instellingsgebonden expertise, waarmee men daarbuiten soms weinig kan. Dat geeft veel stress en onzekerheid¹⁰; vooral bij de oudere werknemers. Daarom moet er bijvoorbeeld veel meer ruimte in de levensloop van mensen komen om tijdig bij te scholen, nieuwe kennis op te doen of een *sabbatical leave* aan te gaan.

5.2 het bestrijden van armoedevalen.....

Het CDA pleit al jaren voor het afvlakken van armoedevalen, met name in de onderkant van het loongebouw.¹¹ Ook hier lijkt de verlamming te regeren. Liberalen geven nu en dan aan af te willen van de subsidies. Gaat iemand nu werken dan gaat van elke verdiende gulden eerst de verlaging van de subsidie af. Afschaffen van subsidies levert relatieve armoede op, maar dat is kennelijk de prijs die volgens de VVD betaald moet worden. De PvdA wil daar niet aan, en terecht niet. Maar ondertussen gebeurt er niets. Het CDA heeft al vier jaar een plan op de plank liggen om de subsidies om te zetten in kortingen (gerichte lastenverlichting). Die subsidie/korting wil het CDA bovendien niet afschaffen maar geleidelijk – door de genormeerde kosten in percentages van het inkomen uit te drukken – door kortingen naar draagkracht vervangen. Dat stimuleert om extra te werken en meer te verdienen, zonder dat de solidariteit wordt ondermijnd. In de plannen van het CDA neemt de onevenredige lastendruk in de onderkant van het loongebouw af, omdat meer inkomensgroepen recht krijgen op een hogere korting. Toch neemt ook de prikkel om te werken toe. De ideeën zijn bij het kabinet nog in onderzoek.

5.3 een gericht beleid voor gezinnen die arbeid en zorg combineren en via.....

Rond gezin en arbeid heeft het kabinet een aantal maatregelen genomen. Sommige maatregelen waren goed, maar andere onvoldoende. Zo is er wel in kinderopvang geïnvesteerd, maar te weinig. Zorgverloven zijn slechts voor een klein deel uitgebreid. Dat waren wel stappen in de goede richting, maar andere maatregelen gingen in de verkeerde richting. Zij treffen jonge gezinnen met kinderen. Alleenstaande moeders met jonge kinderen moeten werken, ook als de kinderen jonger dan 5 jaar zijn. Er is een combikorting in het leven geroepen die zorgende ouders benadeelt. Wat tot nu toe teveel heeft ontbroken, is een gericht beleid om jonge gezinnen met kinderen te ontlasten. Cijfers wijzen uit dat gezinnen met jonge kinderen over de generaties bekeken absoluut het minst welvarend zijn. Zij kampen vaak met stress en spanning, vooral ook omdat niet alleen de effectieve werkuren tellen, maar er ook meer en meer tijd gaat zitten in het woon-werkverkeer. Wie in onze samenleving slechts individuen ziet, heeft daar te weinig oog voor. Die let op het loonstrookje en op het geld dat per persoon netto binnenkomt. De vraag of daar ook een gezin van kan worden onderhouden, of de woonlasten toenemen, of de BTW-verhogingen gezinnen niet extra treffen, of men er misschien voor wil kiezen zelf voor de jeugd te zorgen, wie er allemaal van dat inkomen moeten worden onderhouden etc., telt dan onvoldoende mee. Met andere woorden, de effecten op het besteedbaar inkomen ontbreken.

Wat de gevolgen van de stress zijn voor de opvoeding van de jongeren, voor de

arbeidsongeschiktheidscijfers, voor de rechtvaardige verdeling en spreiding van welvaart, is geen issue. Een toekomstgericht en waardengeoriënteerd beleid houdt met die vragen allemaal wél rekening en zoekt niet naar maximale maar naar optimale arbeidsparticipatie.¹² Wie een blik over de grenzen werpt, ziet dat het ook anders kan. In Duitsland heeft nota bene het hoogste gerechtshof de regering opgedragen om meer voor gezinnen te doen: om de fiscale regelingen voor hen te verbeteren en de kinderbijslag te verhogen. Alle partijen werken daar aan een deltaplan voor het gezin. Het CDA werkt om dezelfde reden aan een gericht levensloopbeleid:¹³ een beleid dat ertoe moet leiden dat er meer tijd en geld komt in de fase waarin mensen jonge kinderen hebben. Voor het CDA telt meer dan de economie en de arbeidsmarkt alleen, het is er ook van overtuigd dat een gericht generatiebeleid ertoe kan leiden dat:

- ouders werken en zorgen beter kunnen combineren als het nodig is, en dat om die reden
- deze mensen minder snel de arbeidsmarkt vaarwel zullen zeggen als er kinderen komen en;
- zij per saldo binding houden met de ontwikkelingen op de arbeidsmarkt zodat er
- in de periode dat de opvoeding minder tijd vergt weer meer betaald wordt gewerkt op het niveau dat past bij hun opleiding en kwalificaties (nu treden veel vrouwen later weer toe tot de arbeidsmarkt, maar niet altijd in banen die met hun vaardigheden corresponderen)

Het CDA werkt aan een gericht levensloopbeleid: een beleid dat ertoe moet leiden dat er meer tijd en geld komt in de fase waarin mensen jonge kinderen hebben.

Ook dat is toekomstgericht denken. Een samenleving is geen los zand. Zij kan niet bestaan bij gratie van alleen economische bindingen. Onze beschaving vraagt ook op langere termijn om meer dan marktrelaties.

5.4 een modern migratiebeleid

Vooruitzien betekent ook nadenken over de vraag of een migratiebeleid oplossingen biedt voor onze arbeidsmarkt. In landen om ons heen wordt daar actief aan gewerkt, met een overigens wisselend resultaat. Niet elke hooggekwalificeerde persoon uit India zit te wachten op een rijtjeshuis in Düsseldorf of in Zoetermeer. Veel landen uit de EU hebben nog te kampen met hoge werkloosheidscijfers. Voor de landen die willen toetreden tot de EU geldt hetzelfde. Wat zijn de effecten voor landen van herkomst als er een *braindrain* plaatsvindt? Slowakije hijst in dat opzicht al de stormbal. Zuid-Afrika en Suriname gingen dat land voor, toen minister Borst er verpleegkundigen ronselde. Wat betekent een actieve migratiepolitiek voor ons land op de lange termijn? Wat zijn de gevolgen in termen van integratie, in termen van draagvlak voor de rechtsstaat en onze staatkundige beginselen, in termen van bevolkingsgroei en vergrijzing? Wat betekent dat voor maatschappelijke instellingen en voor politieke partijen?

Getuigt het niet juist van vooruitzien dat het CDA de dialoog over burgerschap en maatschappelijke waarden is gestart met vertegenwoordigers van de wereldgodsdiensten? Welk cultureel en sociaal integratiebeleid zetten we naast economische inpassing? Lost een apart arbeidsmigratieloket de problemen op van de stroom asielzoekers en vluchtelingen? Waarom zet ons land zich niet massief in voor het afbreken van handelsbarrières? Waar blijft de fundamentele discussie over armoedebestrijding, ontwikkelingssamenwerking en beheersing van vluchtelingenstromen?

In dit verband blijft het merkwaardig dat Nederland en Europa niet veel meer werk maken van een arbeidsmarktpolitiek binnen de EU. Er zijn honderdduizenden werklozen in naburige EU-landen, waaronder verpleegkundig personeel. Het moet toch mogelijk zijn om daar inspirerend beleid op te zetten en op die manier te werken aan een voor alle partijen uitdagende binnenmarkt!

6. Slot

Nederland staat op een kruispunt naar de toekomst. Het beleid van de afgelopen 20 jaar loopt ten einde. Nieuwe vragen vergen nieuwe wegen en vaste waarden, voordat na het jaar 2020 de echte vergrijzing op ons afkomt. Het CDA heeft vanaf 1998 aangegeven dat voortgaan met het oude economische beleid zou leiden tot oververhitting van de economie met als risico:

Het blijft merkwaardig dat Nederland en Europa niet veel werk maken van een arbeidsmarktpolitiek binnen de EU.

- een te krappe arbeidsmarkt;
- relatief hoge lonen in de marktsector;
- een grote achterstand bij zorg en onderwijs met als gevolg:
  - oplopende wachtlijsten etc.
  - ongenoegen bij het personeel dat zich spiegelt aan de lonen en arbeidsomstandigheden in de marktsector en dat vertaalt in hoge looneisen;
  - de dreiging van een loon-prijsspiraal en hoge inflatie.

Het CDA stelde ondertussen voor om:

- niet per se door te gaan met lastenverlichting (de Balkenendenorm in plaats van de Zalmnorm) en
- de spanningen op de arbeidsmarkt te verlichten door te werken aan:
  - een betere WAO waardoor minder mensen structureel aan de kant staan;
  - armoedevallen af te vlakken;
  - het combineren van werken en zorgen voor kinderen beter mogelijk te maken;

- de marktsector en de collectieve sector (zorg en onderwijs) evenwichtiger te behandelen
- een eenmalige regelvrije impuls van 5 miljard in de zorg en het onderwijs te geven en vooral om:
- te werken aan structurele hervormingen van bijvoorbeeld het zorgstelsel en de sociale zekerheid, zodat dit kan mee-ademen met de welvaart en niet gerantsoeneerd wordt door de bureaucratie.

Nieuwe wegen koppelen aan een waardengeoriënteerde offensieve politiek. Het CDA sorteert al enige jaren voor via het denkwerk van partij, fractie, Wetenschappelijk Instituut en al degenen die bij het denkproces zijn betrokken. Vernieuwend en waardengeoriënteerd; offensief en met oog voor het immateriële en de sociale infrastructuur; dat zijn de trefwoorden die terugkeren in de macro-economische analyses, in de voorstellen voor de gezondheidszorg en het onderwijs, het gezins- en levensloopbeleid. Daarvoor moeten wissels worden omgezet, moeten waardengeoriënteerde coalities in het politieke spectrum worden gezocht en zullen beleidsmakers het moeten aandurven tijdig wissels om te zetten. Als regeren vooruitzien is en voor de troepen uitlopen, dan is het CDA klaar om te regeren.

Als regeren vooruitzien is en voor de troepen uitlopen, dan is het CDA klaar om te regeren.

*dr. A. Klink is directeur van het Wetenschappelijk Instituut voor het CDA.
mr. M.L.A. van Rij is voorzitter van het CDA.*

Noten

¹ The strong growth in activity recorded since 1994 and the resulting fall in unemployment have been reflected in a significant quickening of wage increases since 1997, which probably brought fifteen years of wage moderation to an end. The result was a worsening of the external competitiveness of the Dutch economy. Europese Commissie, European Economy, Supplement A Economic trends, march/april 2001, p. 34.

² 'Private consumption was fuelled by the rapid increase in employment, by tax cuts operated in recent years and also probably by the rise of price of houses..', en 'The tax cut in the Netherlands and the fiscal easing in Ireland occurs in surplus countries, but the issue of overheating arises', Europese Commissie, European Economy, p. 13.

³ 'The risk of overheating declines in Ireland because of its greater exposure to the US. This is less so to the Netherlands where substantial tax cuts underpin private consumption and a tight labour market makes wage moderation more difficult', Idem, p. 16

⁴ J.P. Windmuller en C. de Galan, *Arbeidsverhoudingen in Nederland*, deel 2 Utrecht

1979, p. 187/188.

⁵ De schotten tussen van Zalm (inkomsten en uitgaven) gelden wel in de begroting, maar niet op straat. Daar concurreert een bedrijf gewoon met een ziekenhuis of een school.

⁶ Nu al is er veel mist in de zorg over de exacte omvang van het geld dat extra besteed mag worden en of dat voldoende is. De verzekeraars becijferen een tekort van ongeveer f 800 mln. Daarmee wordt hun rol als inkopers en regelaars van de gezondheidszorg ondergraven, stellen zij. De tandartsen kondigden aan vanaf medio juni actie te gaan voeren. Ze willen de tarieven met f 18,60 per patiënt optrekken, maar krijgen daarvoor van Borst niet de ruimte. De specialisten missen in de voorjaarsbrief van Borst f 240 mln tot f 270 mln. 'Het kan haast niet anders dan dat dit gevolgen heeft voor de bestrijding van de wachtlijsten', zegt de woordvoerder van de Orde van Medisch Specialisten. In december vorig jaar sloot de Orde hiervoor een overeenkomst met de ziekenhuizen en de verzekeraars. Daarbovenop komt nog eens een tekort van zo'n f 300 mln als de nieuwe functiewaardering van verpleegkundigen (fwg 3.0) wordt ingevoerd, de lonen van leerling-verpleegkundigen omhoog gaan en de bonden het laatste loonbod accepteren. Onduidelijk is zodoende nog steeds waar straks extra geld voor de wachtlijsten vandaan moet komen. Moet Borst dat uit haar eigen begroting halen, moeten de verzekeraars de nominale premies verhogen of moeten ze hun vermogens aanspreken?

⁷ Zie A.L. Bovenberg, 'CDV in gesprek over de Zalmnorm' (een gesprek met A.L. Bovenberg, S. C. W. Eijffinger, H. Verbon, J.P. Balkenende en A. Klink), *Christen Democratische Verkenningen* nr 3 2001, p. 5.

⁸ Zie S. Eijffinger, *Ibidem*, p 5.

⁹ Wetenschappelijk Instituut voor het CDA, *Ruimte voor kwaliteit*, Houten 1989.

¹⁰ Vgl R. Sennet, *De flexibele mens. Psychogram van de moderne samenleving*, Amsterdam 2000.

¹¹ CDA-Tweede Kamerfractie, *De moeite waard. CDA-voorstel voor het maximeren van de kosten van wonen, kinderen en zorg*, Den Haag 1998; *Gericht en rechtvaardig. Een christen-democratische oplossing voor de armoedeval*, Den Haag 2000. Wetenschappelijk Instituut voor het CDA, *Herstel van draagkracht*, Den Haag 2000 en *Evenredig en rechtvaardig*, Den Haag 2001.

¹² Deze lijn gaat terug op onder andere het artikel van prof.dr.s. R.F.M. Lubbers: 'Markt, kwartaire sector en onbetaalde zorg zijn complementair', *Christen Democratische Verkenningen* 4/97, p.168-171 waarin hij het rapport 'Tweedeling in perspectief' van de WRR vergelijkt met 'De verzwegen keuze van Nederland- naar een christen-democratisch familie- en gezinsbeleid' van het WI voor het CDA. Zie ook prof.dr.L.L.G. Soete: 'Werk,werk en nog eens werk: naar een "24-uurs arbeidsparticipatie"?', *CDV*, 7/8 98, p. 327-331.

¹³ Het jaar 2000 stond in het teken van een partijbrede discussie over levensloopbeleid naar aanleiding van de notitie 'Ruimte om te leven'. Een voorzet gaf het themanummer hierover van *CDV* 11/12 1999.